

Ingrid Matoušková

APLIKOVANÁ FORENZNÍ PSYCHOLOGIE

 GRADA®

Ingrid Matoušková

APLIKOVANÁ FORENZNÍ PSYCHOLOGIE

Grada Publishing

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

PhDr. Ingrid Matoušková, Ph.D.

APLIKOVANÁ FORENZNÍ PSYCHOLOGIE

Kniha je monografie

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ PUBLIKACE:

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 5102. publikaci

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

Odborní recenzenti:

Prof. JUDr. Ing. Viktor Porada, DrSc., dr. h. c. mult.

Doc. PhDr. Stanislav Nečas, CSc.

Doc. Dr. Josef Marek, Ph.D.

Odpovědná redaktorka Eva Modrá

Sazba Milan Vokál

Počet stran 304

První vydání, Praha 2013

Vytisklo TISK CENTRUM s.r.o., Moravany

© Grada Publishing, a.s., 2013

Cover Illustration © Eliška Kubínová

ISBN 978-80-247-4580-0

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE:

ISBN 978-80-247-8422-9 (ve formátu PDF)

ISBN 978-80-247-8423-6 (ve formátu EPUB)

OBSAH

O autorce	13
Úvod	14
1. Delikvence mladistvých	15
Charakteristické znaky mladistvých delikventů, cesta ke kriminální kariéře	16
Podmínky determinující vývoj mladistvého delikventa a jeho osobnost	19
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	21
2. Domácí násilí	22
Druhy, formy a rizikové faktory	24
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	29
3. Drogová kriminalita	30
Drogová závislost	31
Z historie	32
Které drogy jsou v kurzu?	35
Způsoby páchaní drogové kriminality	36
Typické rysy pachatelů	36
Komunikace s jedincem pod vlivem návykové látky	36
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	37
4. Fanatismus	38
Formy a možnosti rozdělení fanatismu	38
„Esenciální“ fanatismus („klasický“, „původní“ nebo „strukturální“ fanatismus) ..	38
„Indukovaný“ fanatismus („infikovaný“, „částečný“ fanatismus)	38
Typické vlastnosti a rysy fanatických osobností	40
<i>Způsob myšlení a vidění světa (kognitivní úroveň)</i>	40
<i>Způsob prožívání a vztahů (afektivní úroveň)</i>	40
<i>Způsob zpracování a reakce (psychodynamická úroveň)</i>	40
<i>Role agrese, nenávisti a ochoty k násilí</i>	40
<i>Význam osobnostní struktury</i>	41
Sekty	41
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	43
5. Forenzně psychologický audit	44
Osobnost pachatele trestného činu z pohledu forenzní psychologie	45
<i>Forenzně psychologický audit</i>	47
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	49

6. Forenzní analýza obsahu textu (psychologická expertiza anonymních komunikátů)	50
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	53
7. Fyziodetekce	54
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	58
8. Grafologie	59
Rozbory rukopisů	61
Hodnota podpisu	62
Písmo a nemoc	62
<i>Patografologie</i>	63
Meze grafologického poznání	63
Grafolog není písmoznalec	64
Metody zkoumání písma	65
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	65
9. Historie forenzní psychologie	66
Nastolení forenzně psychologické problematiky ve 2. polovině 18. století	67
Vývoj forenzně psychologického zkoumání v 19. století	67
Vznik forenzní psychologie jako experimentální disciplíny na počátku 20. století	68
Rozvoj forenzní psychologie ve 20. století	69
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	69
10. Hromadné chování	70
Charakteristika davu, „duše davu“	70
<i>Vlastnosti davu</i>	70
Prostředky ovládnutí davu	71
Zhodnocení a následovníci Le Bona	72
Základní rozčlenění jevů hromadného chování	73
<i>Jevy spontánní hromadné nákazy</i>	73
<i>Jevy hromadných erupcí impulzivního chování</i>	73
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	75
11. Hypnóza	76
Technika hypnotizace	76
Hloubka hypnózy	77
Typy hypnózy	77
Ukončení hypnózy	77
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	79
12. Kognitivní interview	80
Kognitivní psychologie	80
Kognitivní interview	81
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	83
13. Kriminální chování	84
Kriminologická psychologie	84
Psychologie kriminálního chování	84
Formy kriminálního chování	85

Kriminální motivace – teorie příležitosti	86
Koncept běžné činnosti	87
Teorie struktury trestné činnosti	87
Hledisko racionálního výběru	88
Deset principů příležitosti k trestné činnosti	88
1. princip – Příležitosti jsou jednou z příčin všech trestných činů	89
2. princip – Příležitosti k trestné činnosti jsou vysoce specifické	89
3. princip – Příležitosti k trestné činnosti se soustřeďují v určitých lokalitách a časech	90
4. princip – Příležitosti k trestné činnosti vycházejí z každodenního pohybu aktivit	90
5. princip – Jeden typ trestné činnosti vytváří příležitosti pro další	90
6. princip – Některé produkty nabízejí lákavější příležitosti k trestné činnosti	91
7. princip – Společenské a technické změny vyvolávají nové příležitosti	91
8. princip – Prevenci kriminality lze provádět omezováním příležitostí	92
9. princip – Omezení příležitostí obvykle nevede k přesunu trestné činnosti	92
10. princip – Zacílené omezení příležitostí může vést k rozsáhlejšímu snížení kriminality	93
Použitá a doporučená literatura	93
14. Krizová intervence (Posttraumatická péče)	94
Použitá a doporučená literatura	98
15. Loupežné přepadení	99
Příprava ke spáchání trestného činu	100
Spáchání trestného činu	101
Činnost po spáchání činu	102
Co následuje po přepadení?	102
Použitá a doporučená literatura	105
16. Metody forenzní psychologie	106
Druhy výzkumu	106
Použitá a doporučená literatura	109
17. Nebezpečnost pachatele	110
Základní dělení pachatelů	110
Socializovaný typ	110
Neurotický typ	110
Psychopatický typ	111
Mentálně nedostatečný typ	111
Psychotický typ	111
Další možné dělení pachatelů	111
Afektivní pachatelé	111
Deviantní pachatelé	111
Racionální pachatelé	112
Prognóza nebezpečnosti pachatele	112
Motivace	112
Socioekonomické vrstvy	113
Návykové látky	113
Agresivita	113

Mladiství pachatelé	114
<i>Chronický pachatel</i>	114
<i>Mladistvý delikvent</i>	114
Sexuální deviace	114
<i>Sadismus</i>	115
<i>Fetištický sadismus</i>	115
<i>Agresivní sadismus</i>	115
<i>Pseudopedagogický sadismus</i>	115
<i>Patologická sexuální agresivita</i>	115
<i>Agresivní sexuální jednání</i>	115
Klasifikace dokonaných násilných trestných činů	116
<i>Vraždy v rodině</i>	116
<i>Majetkové vraždy</i>	116
<i>Nájemné vraždy</i>	116
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	119
18. Nekontaktní násilí	120
Telefonní hovory	120
E-mailové zprávy a krátké textové zprávy	122
Dopisy a zásilky obecně	123
Zařazení nekontaktního násilí	124
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	124
19. Neverbální komunikace	125
Funkce neverbální komunikace	127
<i>Neverbální projevy jsou zdrojem informací o aktuálních emočních stavech lidí</i> ...	127
<i>Neverbální projevy jako agens (činitel) doplňující, korigující, příp. nahrazující</i> <i>verbální projevy</i>	128
<i>Neverbální projevy jako produkt a zdroj informací o existujících postojích,</i> <i>vztazích mezi účastníky sociálního styku</i>	128
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	130
20. Osobnost pachatele trestného činu	131
Osobnost pachatele	131
Teorie osobnosti	131
Ernst Kretschmer	132
Psychologické a psychoanalytické teorie kriminality	132
Psychoanalytické koncepce	133
Neopsychoanalýza	133
Sociologická teorie kriminality	133
Vícefaktorové teorie (dnešní pohled)	133
Psychologické zkoumání pachatelů (modely a přístupy k popisu osobnosti	
pachatele)	136
<i>Sociostrukturální teorie</i>	136
<i>Socioprocesuální teorie</i>	137
<i>Viktimologicky orientované teorie</i>	138
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	139
21. Paměťové stopy	140
Druhy paměti	140

Záznam dynamiky paměťové stopy – jak dochází k zapamatování	141
Poruchy paměti	143
Retrogradní a anterogradní amnézie	143
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	144
22. Patologické hráčství	145
Jak vzniká chorobné hráčství?	146
Stadia uzdravování	147
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	148
23. Penitenciární psychologie, psychika vězňů a její problémy	149
Psychika vězňů ve vazbě	149
Trest odnětí svobody	150
Výjimečný trest odnětí svobody	151
Postpenitenciární péče	151
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	152
24. Počítačová kriminalita	153
Definice pojmů	153
<i>Počítačová kriminalita</i>	154
Historie počítačové kriminality	154
Projevy počítačové kriminality	154
Počítačová trestná činnost	155
Charakteristiky vybraných trestných činů	155
<i>Podvody a padělky</i>	156
<i>Bankovní podvody</i>	156
<i>Porušování autorských práv</i>	156
<i>Nelegální užívání softwaru</i>	157
<i>Šíření nelegálního softwaru</i>	157
<i>Změna díla bez svolení autora</i>	158
<i>Počítačové viry a právo</i>	159
<i>Pachatelé počítačové kriminality</i>	159
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	160
25. Psychologické problémy vyšetřování sexuálních trestných činů	161
Hodnocení příčetnosti a nebezpečnosti pachatele	162
Falopletyzmografické vyšetření	164
Vyšetřování obětí sexuálního zneužití, zejména dětí	165
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	166
26. Psychologické problémy vyšetřování trestných činů v dopravě	168
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	173
27. Psychologické problémy vyšetřování vražd	174
Kriminalistické hledisko	174
<i>Příprava ke spáchání</i>	175
<i>Ozbrojení pachatele</i>	175
<i>Mechanismus usmrcení oběti</i>	176
<i>Způsoby utajování vražd</i>	177
<i>Typické stopy u vražd</i>	177

K osobnosti pachatelů vražd	178
<i>Osobnostní typologie využitelné pro forenzní praxi</i>	179
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	182
28. Psychologické profilování	183
Přístupy	183
FBI připravuje	184
Teoretické zázemí	187
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	189
29. Rekognice	190
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	194
30. Sebeobvinění a nepravdivá doznání	195
Příčiny sebeobvinění a nepravdivých doznání mladistvých	195
Ad. 1: Příčiny sebeobvinění a nepravdivých doznání mající původ v osobnosti	195
<i>Účelová jednání</i>	196
<i>Neinformovanost a omyl</i>	197
<i>Sugesce a sugestibilita</i>	197
<i>Psychické poruchy</i>	198
Ad. 2: Příčiny sebeobvinění a nepravdivých doznání mladistvých mající původ v procesu vyšetřování	199
<i>Nepříznivá životní situace</i>	199
<i>Nesprávná procesní situace</i>	199
Ad. 3: Příčiny nepravdivých doznání mající původ v psychofyzilogických metodách výslechu	200
<i>Narkoanalýza</i>	200
Působení na vyslýchaného, který vypovídá nepravdivě, případně vypovídat odmítá	201
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	201
31. Sérioví a masoví vrazi	202
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	206
32. Soudní psychologie	207
Členění soudní psychologie	208
A. <i>Psychologie soudního líčení</i>	208
B. <i>Psychologický výklad rozhodovacího procesu soudců</i>	208
C. <i>Soudně znalecká psychologická činnost</i>	209
D. <i>Psychologie obžalovaného a svědka</i>	210
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	211
33. Stalking	212
Druhy stalkingu	213
<i>Pokusy o kontakt pomocí komunikačních prostředků</i>	213
<i>Vyhledávání fyzické blízkosti oběti, slídění</i>	213
<i>Osočování, devalvace, nátlak a psychické deptání</i>	213
<i>Pokusy o kontakt přes třetí osoby</i>	213
<i>Fyzické násilí</i>	213
<i>Cyberstalking</i>	214

Falešné mýty o pronásledování	214
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	215
34. Sugescce a sugestibilita	216
Sugescce	216
Suggestibilita	216
Sugescce na každém kroku	216
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	219
35. Suicidální jednání	220
Sebevraždy podle věku a pohlaví	221
Sebevraždy podle způsobu provedení a motivu	222
Sebevraždy podle socioekonomických kritérií	222
Sebevražednost a psychické zdraví	222
Časové rozložení sebevražd	222
Sebevražedné myšlenky	223
Sebevražedný pokus	223
Suicidium – sebevražda	224
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	225
36. Syndrom vyhoření	226
Popis syndromu, strukturální a dynamické stránky tohoto jevu	226
Fáze vyhoření	227
Tři komponenty vyhoření	227
<i>Tělesné vyčerpání</i>	227
<i>Emocionální vyčerpání</i>	228
<i>Duševní vyčerpání</i>	228
Jak dochází k syndromu „vyhoření osobnosti“	228
<i>Přehled činností, při nichž dochází k vyhoření</i>	228
<i>Vliv prostředí, pracovních podmínek a organizace práce</i>	228
Postup, metodika pro praktické využití	229
<i>Jak postupovat, pokud již na sobě pozorujeme příznaky syndromu?</i>	231
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	232
37. Systém forenzní psychologie	233
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	236
38. Šikana	237
Jak se pozná oběť?	240
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	241
39. Trestné činy z nenávisti (Hate crime)	242
Dělení pachatelů podle motivu	243
<i>Ideologicky motivovaný pachatel</i>	243
<i>Xenofobní pachatel</i>	243
<i>Ekonomicky a sociálně motivovaný pachatel</i>	244
<i>Kriminální pachatel</i>	244
<i>Politický pachatel</i>	244
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	245

40. Věrohodnost výpovědi	246
Základní pojetí, druhy věrohodnosti	250
Věrohodnost výpovědi nedospělých a mladistvých osob	250
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	253
41. Viktimologie	255
Trauma obětí trestného činu	257
Mnohočetné oběti	258
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	260
42. Výslech dětí a mladistvých	261
Předškolní věk	262
Mladší školní věk	262
Střední školní věk	262
Starší školní věk	263
Nejčastější důvody dětské lži	264
Hodnocení hodnověrnosti výpovědi dítěte	265
Kladení otázek	265
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	265
43. Výslech seniorů a nemocných osob	267
Nemocné, zraněné osoby	269
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	270
44. Znalecký posudek	271
Jmenování znalců	272
Obligatorní přibrání znalce	272
<i>Použitá a doporučená literatura</i>	276
Příloha	277
Příklad znaleckého posudku 1	277
<i>Znalecký posudek</i>	277
Příklad znaleckého posudku 2	282
<i>Znalecký posudek ve věci nezl. S. N., nar. 1996</i>	282
Literatura	286

O AUTORCE

PhDr. Ingrid Matoušková, Ph.D.

Jejím profesním zájmem je forenzní psychologie, komunikace, intervence a psychologie v krizových či specifických situacích, krizový management. Již 17 let se věnuje vysokoškolským studentům. Je členkou Asociace forenzních psychologů a České asociace psychologů práce a organizace. Spolupracuje s bezpečnostními složkami, externě přednáší forenzní psychologii, komunikaci, pedagogiku dospělých, psychologii práce, lekturuje výcviky soft skills. V Bankovním institutu vysoká škola, a.s., působí jako prorektorka pro vědu, výzkum a vnější vztahy, je činná také jako odpovědná redaktorka vědeckého recenzovaného časopisu „Socioekonomické a humanitní studie“ zveřejňovaného v EBSCU. Zastupuje BIVŠ, a.s., v předsednictvu Rady vysokých škol. Je nositelkou certifikátu Critical Incident Stress Management a certifikovaným lektorem vzdělávání dospělých. Je autorkou či spoluautorkou několika publikací a řady odborných článků.

ÚVOD

Vážení čtenáři, než se podíváte na heslo, které Vás zajímá, nejdříve si přečtěte, o čem tato publikace je a není. Jak víte, na začátku každé publikace se obvykle objevuje úvod, kde autor sděluje své důvody k napsání předloženého textu. Takže sděluji všem čtenářům, že tato publikace v žádném případě nechce nahradit standardní učebnici forenzní psychologie. Její cíl je daleko skromnější: Chce čtenáři nastínit, o čem je forenzní psychologie, a umožnit orientaci v základních pojmech v ní používaných. Autorka volila metodu řazení jednotlivých základních hesel podle abecedy, přestože toto uspořádání někdy může čtenáři mírně zkomplikovat orientaci, neboť některé hesla spolu souvisí.

Jednotlivé kategorie (hesla) zahrnují nejen meritorně psychologické poznatky. Mnohé mají zjevně interdisciplinární charakter – promítají se zde poznatky trestního práva (paragrafové znění vychází z původního zákona č. 140/1961 Sb.), kriminalistiky, kriminologie apod.; např. loupežná přepadení, paměťové stopy, trestné činy z nenávisti atd. *Aplikované forenzní psychologii* nepředchází obdobná publikace tohoto typu. Je nutné poznamenat, že se nejedná o žádné encyklopedické dílo. Některé kategorie jsou pro snadnější představu doplněny o kasuistiky a za každým heslem je uvedena další rozšiřující literatura, která umožní hlubší pohled na daný problém.

Publikace je určena pro rychlou orientaci, nalezení základních poznatků či osvěžení znalostí zejména studujících právních a bezpečnostních oborů, pro policisty a orgány činné v trestním řízení, justiční pracovníky především z oblasti trestního práva a též i pro širokou veřejnost, která se může s problematikou seznámit dle jednotlivých hesel a případně si rozšířit znalosti díky odkazům na další zdroje za jednotlivými hesly.

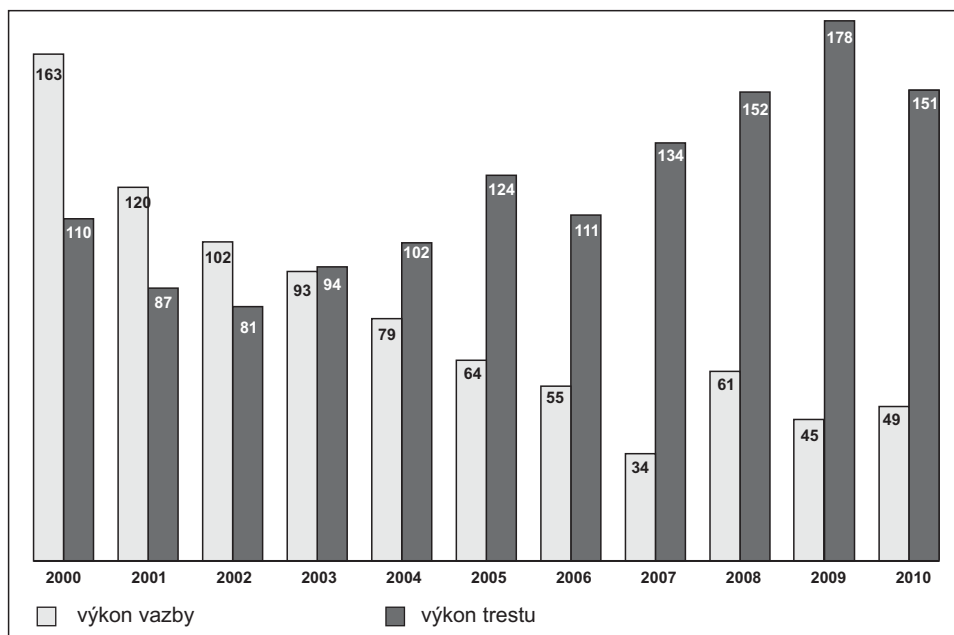
Forenzní věda je totiž mnohem více než pouhé spekulativní teorie, které mnoho jedinců vypouští do světa. A praxe též není jen slepé hledání metodou pokusů a omylů. Teorie i praxe jsou dvě strany jedné mince – snahy porozumět, co se děje kolem nás i v nás samých.

Publikace je věnována nestorovi forenzní psychologie doc. PhDr. Jaroslavu Soukupovi, CSc., jenž této vědě pomáhal na svět a zasvětil jí celý svůj život a kterému tímto děkuji za cenné připomínky.

autorka

1. DELIKVENCE MLADISTVÝCH

Protiprávní jednání dětí a mládeže je vážným problémem na celém světě, Českou republiku nevyjímaje. V současném zrychleném světě děti dospívají po fyzické stránce velmi rychle, zrání duševní však probíhá mnohem pomaleji. Společensky závadné chování ve věku, kdy si člověk buduje vlastní hodnotový systém, hledá své místo a uplatnění mezi ostatními, může být znakem poruchy jeho dosavadního vývoje, nevyhovujících vnějších podmínek, v horším případě vážnějšího narušení osobnosti. Může však být také důsledkem jeho přirozené nezralosti, nezkušenosti, bezradnosti vůči okolnímu světu. V každém případě takové chování signalizuje nebezpečí pro budoucnost jak onoho mladého člověka, tak i jeho okolí. Právě vzhledem k vývojovému stadiu, v němž se lidé v tomto věku nacházejí, se uznává, že oproti dospělým pachatelům je u nich v reakci na jejich prohřešek třeba dát jednoznačně přednost výchovné a nápravné stránce před aspektem trestajícím.

Obr. 1 Vývoj stavu mladistvých odsouzených (in: <http://www.vscr.cz>)

Je třeba připomenout několik základních pojmů souvisejících s výkonem trestu mladistvých. Výkon trestu odnětí svobody je mladistvým ukládán jen v případě, že se dopustili závažného trestného činu – tzn. delikventního činu. **Trestné činy mládeže mezi 15. až 18. rokem označujeme za juvenilní delikvenci. Delikvence je vymezena jako pojem právní, nikoli lékařský.** Mladiství odsouzení jsou ve výkonu trestu umístěni na specializovaných odděleních izolovaně od ostatních odsouzených a jsou u nich uplatňovány speciální výchovné programy a postupy.

Práce s mladými delikventy je podle psychologa a vedoucího katedry sociální práce FF UK Oldřicha Matouška u nás stále velice málo systematická. „Téměř neexistují efektivní preventivní programy, ústavní formy práce s těmito mladými lidmi jsou v mnoha případech kontraproduktivní a nedokáží odfiltrovat známý neblahý vliv vrstevníků, kteří mají sklon k delikventnímu chování,“ říká. „Proto i samo snížení hranice trestní odpovědnosti považuji za nesystémový krok, kterým chtějí politici sbírat body u represivně naladěné části veřejnosti.“

Jestliže mladistvý spáchá čin, který je popsán jako trestný s malým stupněm nebezpečnosti pro společnost, není uznán za trestný čin právě proto, že byl spáchán mladistvým. Trest v případě mladistvého má vést k jeho výchově v dobrého občana. Přitom je brán ohled na rodinné poměry, ze kterých mladistvý pachatel pochází.

CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY MLADISTVÝCH DELIKVENTŮ, CESTA KE KRIMINÁLNÍ KARIÉŘE

Výchovná a resocializační činnost ve výkonu trestu není příliš efektivní. Je to dáno především specifickostí vývojového stupně, ve kterém se mladistvý nachází.

- Snaží se chovat jako dospělá a samostatná osoba.
- Vyrovnává se (často neúspěšně) s rozporem mezi svou biologickou dospělostí a psychickou a sociální závislostí na rodině.
- Začíná se stavět do opozice, začíná pochybovat a přestává poslouchat autority.
- Těžko se vyrovnává s nabízenou pomocí rodičů a vychovatelů.
- Stává se nepřírozeným, křečovitým a hrubším v chování a vyjadřování.
- Stává se silně kritickým k jevům okolního světa, vidí nedostatky a chybné kroky rodičů, učitelů a mnoho chyb ve společnosti, hluboce prožívá rozpory mezi představami a objektivní skutečností.
- Dává své emoce najevo bez ohledu na konvence.

U jedinců ve výkonu trestu sledujeme alespoň některé z výše uvedených vlastností značně rozvinuté.

Charakteristickým znakem mladistvých delikventů je zejména nedokončený individuální a sociální vývoj. Mladiství přicházející do výkonu trestu jsou většinou sociálně zanedbaní, se sníženým intelektem a s neúplným základním vzděláním. Většina z nich řídí své jednání podle nepříjemné hodnotové stupnice (pseudohodnoty) a jejich náhled na svět je silně ovlivněn egoistickými tendencemi. Jsou v nich zakořeněny špatné návyky v oblasti pracovní, společenské a kulturní. Jejich trestná činnost je impulsivní, mnohdy společensky velmi nebezpečná a bývá často začátkem dalšího kriminálního vývoje. Přitom sklony k páčání trestné činnosti u nich nejsou ještě hluboce zakořeněny, a proto takové osoby představují kategorii relativně snáze ovlivnitelnou, za předpokladu specificky zaměřené a odborně prováděné výchovné činnosti. **Agrese mladistvých delikventů je úzce propojena s jejich osobností a je podmíněna specifickým regulačním systémem.** Na řízení lidské činnosti se podílejí především dva regulační systémy, vnější společenský a vnitřní osobnostní. Významnou úlohu má při řízení činnosti centrální nervový systém (Linhart, 1981). Regulace činnosti probíhá na třech úrovních – **biologické, psychické a sociální**. Na psychickém řízení činnosti se pak podílí regulační systém zahrnující všechny významné složky osobnosti, od převážně sociálně determinovaných, jako je svědomí, sebekoncepce, motivačně hodnotový subsystém apod., přes kognitivní procesy zajišťující příjem, zpracování a uchování informací k procesům emocionálním působícím při motivaci a vyhodnocování (Linhart, Brichčín, 1981).

Kriminálně agresivní chování je formulováno jako výsledek selhání regulačních mechanismů lidské činnosti. Toto chování probíhá – z hlediska řízení činnosti – ve dvou základních formách:

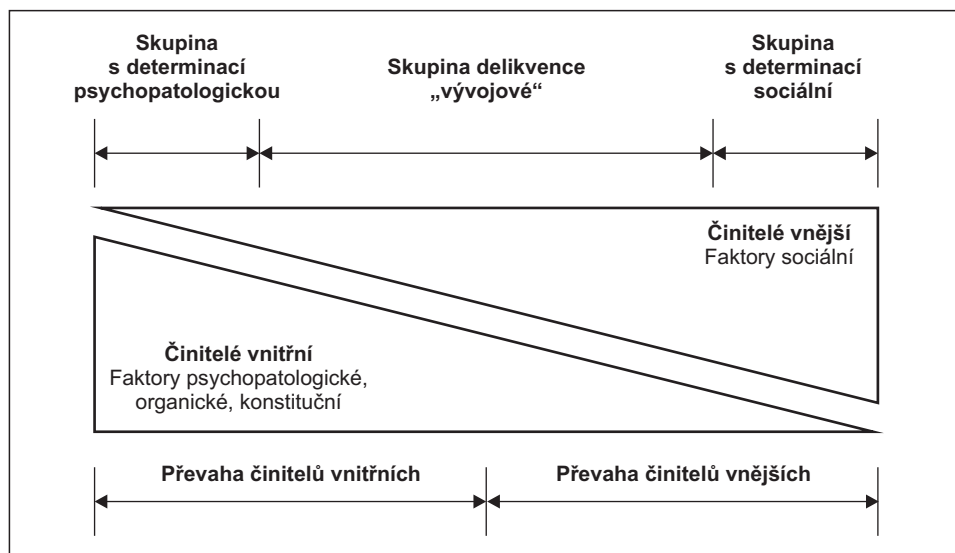
1. **programované a cílevědomé užití agrese** pro dosažení nějaké subjektivně významné hodnoty;
2. **jako reaktivní agrese ve vztahu**, resp. v afektu, minimálně programovaná, eventuálně vůbec ne, které předchází konfliktní interakce s obětí a případně k ní též přispívá alkohol.

V prvním případě jde o řízenou činnost, kdy primárně selhává především sociální regulace, a to jak přímá, neboť nositelé této činnosti často bývají na okraji společnosti a postrádají ovlivnění sociálními skupinami vyznávajícími hodnotné cíle, tak i nepřímá sociální regulace subsystému osvojených společenských norem a vzorců, které bývají obvykle označovány jako svědomí. Svědomí je součástí širšího regulačního systému. Pokud se tento širší systém uplatňuje v oblasti regulace agresivního chování, je nazýváno subsystémem brzd agrese (inhibice agrese). Pokud je jedinec vystaven vlivu antisociální skupiny a jeho činnost je regulována systémy s tím souvisejícími, pak by bylo zřejmě vhodnější užít termínu **dissociální nebo antisociální regulace** (Netik, 1991). Delikvenci nelze vysvětlit jedinou příčinou, ale ani jednoduchým součtem několika příčinných faktorů. Tyto faktory se vzájemně prolínají, podmiňují se, některé vznikají, jiné vyhasínají.

Hlavní faktory, které se podílejí na vzniku delikvence, lze zhruba rozdělit do dvou skupin:

1. **Skupina faktorů exogenních, existujících vně pachatele** – faktory v oblasti společenské, sociální, mající rozhodující vliv na chování pachatele:
 - Vysoké procento delikventů se rekrutuje z rodin neúplných. Pokud se jedná o rodinu úplnou, vyskytuje se v ní alkoholismus, prostituce, „kriminální zácvik“.
 - Chybnou výchovu v rodině, příliš přísnou nebo rozmazlující, je možno vysledovat u většiny delikventů.
 - Všeobecné a odborné znalosti a inteligence rodičů delikventů jsou často na minimální úrovni.
 - Děti přebírají antisociální nebo delikventní formy chování sourozenců a rodičů a osvojují si nepřijatelné pseudohodnoty. Zde se projevuje i vliv emocionální a morální atmosféry rodiny.
 - Uvolněnější mravy společnosti a devalvace hodnot spolu s větší příležitostí k delikvenci (volně ležící zboží v samoobsluhách, ulice plné parkujících aut) působí jako svod.
 - Změna hospodářské situace ovlivňuje celou společnost. Mladá generace je technicky vyspělejší, platově preferována, mnozí rodiče zaostávají za dětmi technicky i ekonomicky.
2. **Skupina faktorů endogenních, spojených přímo s osobou pachatele** – faktory z oblasti biologické, psychologické, medicínské a fyziologické:
 - Důležitým biologickým faktorem je pohlaví. Delikvence chlapců vůči děvčatům se pohybuje v poměru 3 : 1 až 9 : 1. To lze vysvětlit přirozenou agresivitou, zvýšenou brutalitou, soutěživostí, ochotou riskovat, snahou vyniknout a touhou po dobrodružství.
 - Mezi delikventy jsou zastoupeny všechny stupně inteligence. Přesto se delikventi častěji rekrutují ze slabomyslných osob, které jsou nejvíce vystaveny svodům a nejméně vybaveny zábrany. Mezi rozumovou schopností a delikvencí neexistuje přímá úměra. (Zde je třeba podotknout, že k páčání i primitivních trestných činů je potřeba určitý stupeň inteligence.)
 - Větší procento delikventů, než odpovídá rozložení v populaci, se rekrutuje z dětí trpících hyperkinetikou i hypokinetikou. Zvýšené zastoupení mezi delikventy mají i jedinci s psychomotorickou epilepsií.

U mladistvých delikventů, u nichž došlo k trestné činnosti převážně vlivem faktorů vnějších, jsou voleny běžné pedagogické metody. U mladistvých delikventů, u nichž došlo k trestné činnosti převážně vlivem faktorů vnitřních, jsou voleny speciálně převýchovné metody (skupinová terapie, psychiatrické zásahy, léčebně-výchovný režim).

Obr. 2 Schéma faktorů ovlivňujících delikvenci mladistvých. Převzato: Odbor prevence kriminality MV ČR, 2006.

Pro selhání rodiny a dalších institucí při výchově pociťuje naprostá většina mladistvých delikventů úplnou nebo částečnou absenci uspokojení potřeb seberealizace a sebeuplatnění. Snaha po naplnění těchto potřeb je často dovede až do vězení. Pro názornost je zde uveden velmi zjednodušený model. Mladiství nejsou uspokojováni v následujících sférách:

1. **V pracovní sféře** – nemají vzdělání nebo jen částečné, v lepším případě jsou vyučeni v málo prestižním oboru. To má za následek špatné přijetí v pracovním světě.
2. **V sociální sféře** – okolí je nepřijímá a nerespektuje.
3. **V partnerské sféře** – není o ně zájem, těžko se prosazují (má souvislost s pracovní sférou).

Mladiství se snaží svoji deprivaci řešit nasazením si „nepravé euforie“ prostřednictvím party, v hospodě u piva nebo v akci:

1. **V pracovní sféře** – každý má v partě svůj úkol, cítí svoji důležitost a pocit uspokojení z uplatnění.
2. **V sociální sféře** – stane se členem skupiny, je akceptován.
3. **V partnerské sféře** – přímo v partě nebo v asociálním prostředí, ve kterém se parta pohybuje, existují tzv. lehké holky.